

Житомирський державний університет імені Івана Франка

Природничий факультет

Кафедра екології та географії

ОЛЬГА ВАСИЛЕНКО

**МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ДО ОРГАНІЗАЦІЇ САМОСТІЙНОЇ/
ІНДИВІДУАЛЬНОЇ РОБОТИ З ОСВІТНЬОЇ КОМПОНЕНТИ «ЕКОЛОГІЧНИЙ
МЕНЕДЖМЕНТ І АУДИТ» ДЛЯ ПІДГОТОВКИ ЗДОБУВАЧІВ ДРУГОГО
(МАГІСТЕРСЬКОГО) РІВНЯ ВИЩОЇ ОСВІТИ**

для підготовки здобувачів

другого (магістерського) рівня вищої освіти

Розглянуто і схвалено на засіданні

кафедри екології та географії

протокол № 19 від 10.04.2026

Завідувач кафедри екології та географії Олександр ГАРБАР

Житомир – 2026

Рекомендовано до друку Вченою радою
Житомирського державного університету імені Івана Франка
(протокол № 10 від 24 квітня 2026)

Рецензенти:

Олександр КРАТЮК – доктор біологічних наук, професор кафедри лісового та садово-паркового господарства Поліського національного господарства

Ірина ДАВИДОВА – кандидат сільсько-господарських наук, доцент кафедри екології та природоохоронних технологій Державного університету «Житомирська політехніка»

Олександр ГАРБАР – доктор біологічних наук, професор, завідувач кафедри екології та географії Житомирського державного університету імені Івана Франка

Методичні рекомендації до організації самостійної/ індивідуальної роботи з освітньої компоненти «Екологічний менеджмент і аудит» для підготовки здобувачів другого (магістерського) рівня вищої освіти. О. М. Василенко. Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2026 – 29 с.

© Василенко О.М., 2026
© Житомирський державний
університет імені Івана
Франка, 2026

ЗМІСТ

Вступ	4
Принципи екологічного менеджменту. Система екоменеджменту	5
Міжнародні стандарти та рекомендації з екоменеджменту	8
Міжнародні стандарти серії ISO 14000 і Державні стандарти України ДСТУ ISO 14000	13
Інструменти екологічного менеджменту	16
Методи та технології екологічного аудиту	19
Екологічний аудит підприємств та організацій	26
Список використаних джерел	28

ВСТУП

Освітня компонента «**Екологічний менеджмент і аудит**» вивчається на першому курсі другого (магістерського) рівня вищої освіти за освітньо-професійною програмою «**Екологія**».

Мета вивчення освітньої компоненти полягає у формуванні у студентів стійких знань стосовно сучасних систем екологічного менеджменту і аудиту, поглибленого розуміння системних теоретико-методологічних основ екологічного управління та екологічного менеджменту, а також у розвитку практичних навичок застосування принципів, методів і інструментів менеджменту й аудиту в охороні навколишнього природного середовища.

Основними завданнями вивчення освітньої компоненти є:

- обґрунтування екологічної політики підприємства, його місії та завдань у сфері екологічної діяльності;
- оволодіння принципами, структурою та елементами системи екологічного менеджменту (СЕМ);
- ідентифікація законодавчих та нормативно-правових вимог до функціонування СЕМ;
- визначення екологічних аспектів діяльності підприємства та встановлення планових і цільових екологічних показників;
- встановлення взаємозв'язків між екологічними аспектами, політикою, плановими показниками, цілями та програмою екологічного менеджменту;
- розроблення документації з планування, впровадження, функціонування, перевірки та аналізування системи екологічного менеджменту.

Інструктивно-методичні рекомендації до виконання практичних робіт розроблено на основі робочої програми навчальної дисципліни «**Екологічний менеджмент і аудит**», що входить до складу освітньої програми «**Екологія**» для другого (магістерського) рівня вищої освіти.

Оцінювання результатів навчання здійснюється відповідно до «**Положення про критерії та порядок оцінювання навчальних досягнень здобувачів вищої освіти Житомирського державного університету імені Івана Франка**», розробленого на засадах Європейської кредитної трансферно-накопичувальної системи (ЄКТС): https://zu.edu.ua/offic/ocinjuvannya_zvo.pdf.

Оцінювання передбачає поточний, модульний та підсумковий контроль. Кожен здобувач освіти має виконати всі обов'язкові завдання, визначені в інструктивно-методичних матеріалах, методичних рекомендаціях до самостійної роботи, а також у силабусі та навчальних програмах освітньої компоненти.

Критерії оцінювання:

Вид заняття	ТП	ТК	ВОПЗ	ПСР	Разом за заняття
Практичне заняття	30	20	20	30	100
МКР	100				

Примітка:

ТП – відповіді на теоретичні питання; ТК – виконання тестових та інших контрольних завдань;

ВОПЗ – виконання та оформлення практичних робіт, моделювання професійно орієнтованих завдань;

ІР – індивідуальна робота;

ІТ – застосування інноваційних технологій, презентацій, повідомлень;

ПСР – проектна самостійна робота.

**ПРИНЦИПИ ЕКОЛОГІЧНОГО МЕНЕДЖМЕНТУ.
СИСТЕМА ЕКОМЕНЕДЖМЕНТУ
ТЕСТИ**

1. Екологічний менеджмент є складовою:
 - А. системи фінансового контролю
 - Б. загальної системи управління підприємством
 - В. системи маркетингу
 - Г. системи технічного обслуговування
 - Д. кадрового аудиту
2. На що спрямований екологічний менеджмент?
 - А. На збільшення обсягів виробництва будь-якою ціною
 - Б. На забезпечення екологічно безпечної господарської діяльності
 - В. На скорочення чисельності персоналу
 - Г. На ліквідацію всіх виробничих процесів
 - Д. На повну відмову від використання ресурсів
3. У чому полягає сутність екологічного менеджменту?
 - А. У ліквідації підприємств із високим рівнем ризику
 - Б. У плануванні, організації, реалізації та контролі рішень щодо зменшення впливу на довкілля
 - В. У виключно фінансовому стимулюванні працівників
 - Г. У здійсненні лише зовнішнього контролю
 - Д. У веденні статистичного обліку
4. Чим екологічний менеджмент відрізняється від традиційного природоохоронного підходу?
 - А. Він не враховує вимоги законодавства
 - Б. Він зосереджується на попередженні екологічних проблем
 - В. Він діє лише після аварій
 - Г. Він стосується тільки відходів
 - Д. Він не пов'язаний із виробництвом
5. Що передбачає включення екологічних вимог у всі управлінські процеси підприємства?
 - А. Ігнорування логістики
 - Б. Застосування екологічного підходу у плануванні, виборі технологій, виробництві, постачанні та роботі з персоналом
 - В. Відмову від контролю
 - Г. Передачу всіх рішень зовнішнім консультантам
6. Яку економічну функцію виконує екологічний менеджмент?
 - А. Збільшує кількість штрафів
 - Б. Сприяє скороченню виробничих витрат і зменшенню фінансових ризиків
 - В. Унеможливорює модернізацію
 - Г. Знижує якість продукції
 - Д. Ускладнює управління підприємством
7. Що забезпечує системний підхід в екологічному менеджменті?
 - А. Лише ведення екологічного архіву
 - Б. Своєчасне виявлення екологічних аспектів і контроль за дотриманням нормативів
 - В. Повну відмову від перевірок
 - Г. Скорочення виробничої діяльності
 - Д. Лише взаємодію з контролюючими органами
8. Що сприяє формуванню екологічної відповідальності персоналу?
 - А. Зменшення кількості інструкцій
 - Б. Проведення навчання, розроблення внутрішніх інструкцій і залучення працівників до екологічних заходів
 - В. Скасування внутрішнього контролю
 - Г. Лише преміювання керівників
 - Д. Скорочення інформації про довкілля
9. Який принцип екологічного менеджменту передбачає пріоритет профілактичних заходів над ліквідацією наслідків?
 - А. Принцип відкритості
 - Б. Принцип запобігання негативному впливу на довкілля
 - В. Принцип звітності
 - Г. Принцип централізації
 - Д. Принцип прибутковості
10. Що є прикладом реалізації принципу запобігання негативному впливу на довкілля?
 - А. Збільшення обсягів відходів
 - Б. Вибір екологічно безпечних технологій і підвищення енергоефективності
 - В. Відмова від планування
 - Г. Скорочення контролю
 - Д. Зменшення кількості працівників

11. Що передбачає принцип відповідності вимогам законодавства та нормативних документів?
 А. Відмову від ведення документації
 Б. Постійний контроль за дотриманням природоохоронних норм, стандартів і дозволів
 В. Використання лише міжнародних актів
 Г. Ігнорування національного законодавства
 Д. Відмову від внутрішніх перевірок
12. У чому полягає принцип безперервного поліпшення?
 А. У збереженні незмінної системи управління
 Б. У постійному вдосконаленні екологічних показників діяльності підприємства
 В. У скороченні кількості екологічних цілей
 Г. У проведенні одноразових перевірок
 Д. У відмові від інновацій
13. Від чого значною мірою залежить ефективність екологічного менеджменту?
 А. Від випадкових чинників
 Б. Від зацікавленості керівництва у впровадженні екологічних вимог
 В. Від кількості рекламних кампаній
 Г. Від сезонності виробництва
 Д. Від розміру підприємства
14. Що передбачає принцип залучення персоналу?
 А. Пасивну роль працівників
 Б. Активну участь працівників у реалізації екологічної політики підприємства
 В. Передачу екологічних питань лише керівництву
 Г. Скасування навчання
 Д. Виключення мотивації працівників
15. Що означає принцип відкритості та інформування?
 А. Приховування екологічної інформації
 Б. Забезпечення доступності екологічної інформації для зацікавлених сторін
 В. Надання інформації тільки керівнику
 Г. Відмову від співпраці з громадами
 Д. Зменшення прозорості діяльності
16. Що є основою системи екологічного менеджменту?
 А. План виробництва
 Б. Екологічна політика підприємства
 В. Фінансовий звіт
 Г. Кадровий резерв
 Д. Маркетингова стратегія
17. Що передбачає ідентифікація екологічних аспектів діяльності підприємства?
 А. Визначення лише фінансових показників
 Б. Виявлення викидів, скидів, відходів, використання енергії та природних ресурсів
 В. Аналіз лише кадрової структури
 Г. Оцінювання тільки ринків збуту
 Д. Визначення лише прибутковості виробництва
18. Що включає планування екологічної діяльності?
 А. Лише складання звіту
 Б. Встановлення екологічних цілей і завдань, розроблення програм та визначення ресурсів
 В. Лише проведення аудиту
 Г. Тільки інформування персоналу
 Д. Лише аналіз законодавства
19. Без чого неможливе функціонування системи екологічного менеджменту?
 А. Без внутрішнього контролю і моніторингу
 Б. Без рекламної кампанії
 В. Без щорічної зміни керівництва
 Г. Без скорочення підрозділів
 Д. Без зменшення виробничих обсягів
20. Який міжнародний стандарт є найбільш поширеним у практиці екологічного менеджменту?
 А. ISO 9001
 Б. ISO 14001
 В. ISO 50001
 Г. ISO 22000
 Д. ISO 45001

ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

Завдання № 1. Поясніть співвідношення понять «управління», «менеджмент», «екологічне управління» та «екологічний менеджмент». Визначте спільні та відмінні риси цих понять і покажіть їх місце в системі сучасного природоохоронного управління.

Завдання № 2. Складіть структурну схему системи екологічного управління, у якій відобразить глобальний, державний, регіональний і локальний рівні. Для кожного рівня коротко вкажіть основні завдання, суб'єктів управління та типові інструменти впливу.

Завдання № 3. Охарактеризуйте концепцію сталого розвитку як основу екологічного управління. Поясніть, як у ній поєднуються економічна, соціальна та екологічна складові, і чому саме збалансованість цих складових є важливою для прийняття управлінських рішень.

Завдання № 4. Порівняйте природоохоронний менеджмент і екологічний менеджмент. Результат подайте у формі таблиці за такими критеріями: мета, характер впливу на діяльність підприємства, ставлення до екологічних ризиків, роль ресурсозбереження, очікуваний результат.

Завдання № 5. Проаналізуйте сучасні інструменти екологічної політики. Розподіліть їх на адміністративно-контрольні, економічні та соціально-психологічні й оцініть переваги та недоліки кожної групи для практики екологічного управління.

Завдання № 6. Розкрийте зміст понять «екологічна безпека» та «екологічний ризик». Поясніть, як урахування екологічних ризиків впливає на якість управлінських рішень у межах сталого розвитку.

Завдання № 7. Ідготуйте перелік основних принципів екологічного менеджменту та поясніть практичне значення кожного з них для діяльності підприємства. Особливу увагу зверніть на запобігання негативному впливу, дотримання законодавства, безперервне поліпшення, відповідальність керівництва та залучення персоналу.

Завдання № 8. Розробіть проєкт екологічної політики умовного підприємства. У тексті політики передбачте зобов'язання щодо дотримання природоохоронних вимог, запобігання забрудненню, раціонального використання ресурсів і постійного вдосконалення системи екологічного менеджменту.

Завдання № 9. Складіть логічну модель системи екологічного менеджменту підприємства. Покажіть у ній взаємозв'язок між екологічною політикою, ідентифікацією екологічних аспектів, цілями, програмами, розподілом відповідальності, моніторингом і аналізом з боку керівництва.

Завдання № 10. Визначте, які екологічні аспекти можуть бути характерними для виробничого підприємства. Запропонуйте приклад їх класифікації та поясніть, як оцінювання значущості аспектів допомагає встановити пріоритети екологічного управління.

Завдання № 11. Опишіть роль керівництва і персоналу у функціонуванні системи екологічного менеджменту. Поясніть, чому без ресурсної підтримки, навчання, внутрішніх інструкцій та мотивації працівників система не може бути результативною.

Завдання № 12. Підготуйте коротку аналітичну відповідь на запитання: яким чином екологічний менеджмент поєднує екологічні вимоги з економічними інтересами підприємства. Наведіть приклади впливу екологічного менеджменту на ресурсозбереження, мінімізацію відходів, зниження ризиків і формування позитивного іміджу.

Завдання № 13. Складіть таблицю «Глобальна, державна, регіональна та корпоративна системи екологічного управління». Для кожного рівня вкажіть об'єкти управління, основні цілі, інструменти та очікувані результати.

Завдання № 14. Проаналізуйте значення міжнародних екологічних підходів і рішень конференцій ООН для становлення сучасного екологічного управління. Поясніть, як ці ідеї вплинули на розвиток систем екологічного менеджменту на рівні підприємств.

Завдання № 15. Запропонуйте 5 управлінських рішень, які може прийняти підприємство для переходу до екологічно безпечної моделі діяльності. Для кожного рішення вкажіть його мету, очікуваний екологічний ефект і можливий економічний результат. Це добре узгоджується з методичними матеріалами, де курс орієнтований на зниження впливів

підприємства через економію ресурсів, мінімізацію забруднень, оцінку ризиків і впровадження системного управління.

МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ ТА РЕКОМЕНДАЦІЇ З ЕКОМЕНЕДЖМЕНТУ ТЕСТИ

1. Чим зумовлена необхідність упровадження міжнародних стандартів екологічного менеджменту в сучасних умовах?
 - А. Лише розвитком внутрішнього ринку
 - Б. Посиленням антропогенного навантаження, виснаженням ресурсів і загостренням глобальних екологічних проблем
 - В. Виключно зростанням чисельності працівників
 - Г. Потребою скорочення документації
 - Д. Відмовою від природоохоронної діяльності
2. Яку функцію виконують міжнародні стандарти екологічного менеджменту?
 - А. Забезпечують лише фінансовий контроль
 - Б. Є інструментом узгодження економічних інтересів підприємств з вимогами екологічної безпеки
 - В. Використовуються лише для маркетингу
 - Г. Потрібні тільки для експортних операцій
 - Д. Замінюють національне законодавство
3. З чим насамперед пов'язана необхідність упровадження міжнародних стандартів?
 - А. З потребою системного управління екологічними аспектами діяльності організацій
 - Б. Зі скороченням витрат на персонал
 - В. Із заміною виробничих технологій
 - Г. Із зменшенням обсягів звітності
 - Д. З потребою змінити форму власності підприємства
4. Чому традиційні природоохоронні заходи виявилися недостатньо ефективними?
 - А. Вони мали системний характер
 - Б. Вони були орієнтовані лише на міжнародний ринок
 - В. Вони мали фрагментарний характер і не забезпечували стабільного зниження негативного впливу на довкілля
 - Г. Вони враховували всі стадії життєвого циклу продукції
 - Д. Вони були повністю добровільними
5. Який підхід пропонують міжнародні стандарти екологічного менеджменту?
 - А. Фрагментарний і ситуативний
 - Б. Структурований підхід, який передбачає планування, реалізацію, контроль і постійне вдосконалення
 - В. Виключно правовий підхід
 - Г. Підхід разового екологічного контролю
 - Д. Підхід повної відмови від виробництва
6. Який чинник пов'язаний із глобалізацією ринків?
 - А. Відмова від міжнародних екологічних вимог
 - Б. Необхідність дотримання єдиних екологічних вимог, прийнятих у світовій практиці
 - В. Скорочення числа партнерів
 - Г. Перехід до ізолюваного виробництва
 - Д. Відмова від сертифікації
7. Що дає підприємству наявність сертифікованої системи екологічного менеджменту?
 - А. Звільнення від контролю
 - Б. Підвищення довіри з боку іноземних партнерів і розширення експортних можливостей
 - В. Скорочення екологічних вимог
 - Г. Відмову від внутрішніх перевірок
 - Д. Зменшення ролі персоналу
8. Яке економічне значення має впровадження міжнародних стандартів екологічного менеджменту?
 - А. Призводить лише до додаткових витрат
 - Б. Сприяє раціональному використанню ресурсів, зменшенню відходів і підвищенню ефективності діяльності
 - В. Унеможливорює модернізацію
 - Г. Знижує конкурентоспроможність
 - Д. Зменшує якість продукції
9. Чому міжнародні стандарти важливі для дотримання екологічного законодавства?
 - А. Вони дають змогу ігнорувати зміни в нормативних актах
 - Б. Вони дозволяють своєчасно відслідковувати зміни нормативно-правових вимог і знижувати ризик порушень
 - В. Вони повністю замінюють державний

контроль

Г. Вони діють лише в межах внутрішньої документації

Д. Вони не пов'язані з природоохоронними нормами

10. Чому впровадження міжнародних стандартів сприяє формуванню екологічної відповідальності бізнесу?

А. Тому що зменшує потребу в навчанні

Б. Тому що стимулює розвиток екологічної культури і відповідального ставлення до природних ресурсів

В. Тому що скасовує екологічні вимоги

Г. Тому що передбачає тільки зовнішній аудит

Д. Тому що зменшує роль керівництва

11. Яка міжнародна організація розробила стандарти серії ISO 14000?

А. Світова організація торгівлі

Б. Міжнародна організація зі стандартизації

В. Організація економічного співробітництва та розвитку

Г. Програма розвитку ООН

Д. Міжнародна організація праці

12. Який стандарт є центральним у серії ISO 14000?

А. ISO 22000

Б. ISO 9001

В. ISO 14001

Г. ISO 50001

Д. ISO 45001

13. У чому полягає основне призначення стандарту ISO 14001?

А. У визначенні структури управління екологічною діяльністю підприємства

Б. У встановленні норм бухгалтерського обліку

В. У регулюванні кадрової політики

Г. У визначенні маркетингової стратегії

Д. У розробленні податкової звітності

14. На що орієнтований стандарт ISO 14001?

А. На досягнення однакових екологічних показників для всіх підприємств

Б. На створення ефективної системи управління, здатної забезпечити постійне поліпшення екологічних результатів

В. Лише на зовнішній контроль

Г. На розроблення технічних регламентів

Д. Лише на зменшення обсягів виробництва

15. На якому принципі базується стандарт ISO 14001?

А. Разового контролю

Б. Безперервного вдосконалення

В. Повної централізації

Г. Адміністративного примусу

Д. Ситуативного реагування

16. Які стандарти, крім ISO 14001, входять до серії ISO 14000?

А. Лише стандарти фінансової звітності

Б. Стандарти з екологічного аудиту, маркування, оцінювання життєвого циклу продукції та екологічної звітності

В. Лише стандарти охорони праці

Г. Лише стандарти управління якістю

Д. Лише стандарти енергетичного менеджменту

17. Що дає можливість інтеграція стандартів екологічного менеджменту з іншими системами управління?

А. Збільшення дублювання функцій

Б. Оптимізацію внутрішніх процесів і підвищення ефективності управління

В. Скасування екологічного контролю

Г. Відмову від аудиту

Д. Скорочення виробничої діяльності

18. Яку роль у розвитку екологічного менеджменту відіграє Організація Об'єднаних Націй?

А. Формує загальні підходи до інтеграції екологічних питань у систему управління

Б. Визначає лише технічні характеристики продукції

В. Сертифікує всі підприємства світу

Г. Замінює міжнародні стандарти

Д. Встановлює національні податкові правила

19. На що орієнтовані рекомендації Програми ООН з навколишнього середовища?

А. На зменшення кількості аудиторів

Б. На впровадження чистішого

виробництва, підвищення

ресурсоефективності та розвиток

екологічно орієнтованих технологій

В. На скорочення звітності

Г. На відмову від інновацій

Д. На зменшення ролі персоналу

20. Яке значення мають міжнародні стандарти для екологічного аудиту та сталого розвитку?

А. Вони створюють критеріальну основу для оцінювання екологічної діяльності

підприємства
Б. Вони використовуються лише під час фінансових перевірок
В. Вони не пов'язані з управлінськими рішеннями
Г. Вони потрібні лише для внутрішньої

документації
Д. Вони стосуються тільки зовнішньої торгівлі

ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

Завдання № 1. Поясніть, чому в сучасних умовах господарювання виникла потреба у впровадженні міжнародних стандартів екологічного менеджменту. У відповіді врахуйте екологічні, економічні та управлінські чинники.

Завдання № 2. Складіть порівняльну таблицю «Міжнародні стандарти, міжнародні рекомендації та настанови у сфері екоменеджменту». Для кожної групи вкажіть призначення, характер застосування, ступінь обов'язковості та практичну цінність для підприємства.

Завдання № 3. Охарактеризуйте стандарт ISO 14001 як основу системи екологічного менеджменту. Поясніть, чому він орієнтований не на фіксовані екологічні показники, а на побудову ефективної системи управління.

Завдання № 4. Побудуйте схему процесного підходу в екологічному менеджменті за логікою: планування, реалізація, контроль, аналіз і вдосконалення. Коротко поясніть зміст кожного етапу.

Завдання № 5. Розкрийте роль міжнародних організацій у розвитку екологічного менеджменту. Окремо охарактеризуйте внесок ООН, Програми ООН з навколишнього середовища, Міжнародної організації праці та Організації економічного співробітництва та розвитку.

Завдання № 6. Проаналізуйте, які переваги дає підприємству сертифікована система екологічного менеджменту. Відобразіть у відповіді виробничі, економічні, правові та репутаційні переваги.

Завдання № 7. Складіть таблицю «Практичні результати впровадження міжнародних стандартів екологічного менеджменту на підприємстві». У таблиці передбачте графи: напрям впливу, конкретний результат, можливий екологічний ефект, можливий економічний ефект.

Завдання № 8. Поясніть, яким чином міжнародні стандарти екологічного менеджменту пов'язані з дотриманням екологічного законодавства. У відповіді покажіть, як системний підхід допомагає знижувати ризик порушень і санкцій.

Завдання № 9. Розробіть короткий проєкт переліку дій підприємства, яке планує впровадити міжнародний стандарт екологічного менеджменту. Передбачте етапи від первинного аналізу діяльності до внутрішнього контролю та перегляду результатів.

Завдання № 10. Порівняйте значення міжнародних стандартів екологічного менеджменту для трьох сторін: підприємства, держави та суспільства. Результат подайте у формі таблиці.

Завдання № 11. Проаналізуйте, як міжнародні стандарти екоменеджменту впливають на формування екологічної культури персоналу. У відповіді врахуйте роль навчання, поінформованості, мотивації та відповідальності працівників.

Завдання № 12. Поясніть, чому міжнародні стандарти екологічного менеджменту розглядаються як інвестиція у сталий розвиток, а не лише як додаткові витрати підприємства. Наведіть не менше трьох аргументів.

Завдання № 13. Підготуйте аналітичну відповідь на тему: «Міжнародні стандарти екологічного менеджменту як засіб поєднання економічних інтересів підприємства з вимогами екологічної безпеки».

Завдання № 14. Складіть перелік документів і внутрішніх процедур, які, на вашу думку, мають бути підготовлені на підприємстві для функціонування системи екологічного менеджменту відповідно до міжнародних вимог.

Завдання № 15. Поясніть, яке значення мають міжнародні стандарти екологічного менеджменту для екологічного аудиту та довгострокової стабільності підприємства. У

відповіді покажіть зв'язок між стандартизацією, перевіркою відповідності та безперервним поліпшенням.

МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ СЕРІЇ ISO 14000
І ДЕРЖАВНІ СТАНДАРТИ УКРАЇНИ ДСТУ ISO 14000
ТЕСТИ

1. Що утворюють стандарти серії ISO 14000?
 - А. Систему фінансової звітності
 - Б. Цілісну систему нормативних документів у сфері екологічного менеджменту
 - В. Збірник виробничих інструкцій
 - Г. Комплекс виключно технічних регламентів
 - Д. Сукупність маркетингових вимог
2. На що спрямовані стандарти серії ISO 14000?
 - А. На регулювання кадрової політики
 - Б. На регулювання різних аспектів екологічного менеджменту
 - В. На організацію бухгалтерського обліку
 - Г. На розроблення бізнес-планів
 - Д. На оцінювання лише економічної ефективності
3. Якою є структура стандартів серії ISO 14000?
 - А. Однорівневою та вузькоспеціалізованою
 - Б. Побудованою так, щоб охопити всі етапи діяльності організації, пов'язані з екологічним менеджментом
 - В. Орієнтованою лише на контроль викидів
 - Г. Спрямованою лише на сертифікацію продукції
 - Д. Такою, що охоплює лише внутрішню документацію
4. Як функціонує серія ISO 14000?
 - А. Як один самостійний стандарт
 - Б. Як взаємопов'язаний комплекс документів, які доповнюють один одного
 - В. Як набір необов'язкових рекомендацій
 - Г. Як система тимчасових правил
 - Д. Як перелік загальних екологічних ідей
5. Яка група стандартів займає центральне місце в серії ISO 14000?
 - А. Стандарти фінансового контролю
 - Б. Стандарти щодо створення і функціонування системи екологічного менеджменту
 - В. Стандарти маркетингової діяльності
 - Г. Стандарти енергетичного аудиту
 - Д. Стандарти екологічного оподаткування
6. Що визначають стандарти, пов'язані із системою екологічного менеджменту?
 - А. Порядок експорту продукції
 - Б. Загальні підходи до організації екологічної діяльності підприємства
 - В. Лише вимоги до обладнання
 - Г. Правила зовнішньої реклами
 - Д. Умови кадрового резерву
7. Для чого призначені стандарти з оцінювання екологічної результативності?
 - А. Для визначення штатного розпису
 - Б. Для використання показників, критеріїв і методів аналізу рівня досягнення екологічних цілей
 - В. Для оцінювання лише прибутковості підприємства
 - Г. Для визначення обсягів продажу
 - Д. Для формування податкової звітності
8. Яку роль відіграють стандарти з екологічного аудиту?
 - А. Регулюють рекламу продукції
 - Б. Визначають принципи аудиту, вимоги до аудиторів і процедури перевірки системи екологічного менеджменту
 - В. Замінюють систему менеджменту
 - Г. Використовуються лише під час сертифікації персоналу
 - Д. Охоплюють лише перевірку бухгалтерських документів
9. Чому стандарти з оцінювання життєвого циклу продукції мають важливе значення?
 - А. Вони стосуються лише упаковки
 - Б. Вони дозволяють аналізувати вплив продукції на довкілля на всіх етапах її існування
 - В. Вони регулюють лише збут продукції
 - Г. Вони пов'язані тільки з логістикою
 - Д. Вони оцінюють лише собівартість
10. З чим пов'язані стандарти екологічного маркування та екологічної інформації?
 - А. З інформуванням споживачів про екологічні характеристики продукції
 - Б. З підвищенням податків
 - В. З розробленням штатної документації
 - Г. Зі створенням виробничих графіків
 - Д. З оцінкою заробітної плати працівників

11. Який стандарт є базовим документом для сертифікації системи екологічного менеджменту?
- ISO 14004
 - ISO 14001
 - ISO 9001
 - ISO 50001
 - ISO 45001
12. Що визначає стандарт ISO 14001?
- Порядок екологічного маркування
 - Вимоги до системи екологічного менеджменту
 - Норми охорони праці
 - Показники фінансової результативності
 - Вимоги до зовнішньої звітності підприємства
13. Яке призначення має стандарт ISO 14004?
- Використовується тільки для сертифікації
 - Містить практичні рекомендації щодо впровадження та вдосконалення системи екологічного менеджменту
 - Визначає лише вимоги до аудиторів
 - Замінює стандарт ISO 14001
 - Регулює державний екологічний контроль
14. Чим є стандарти з оцінювання екологічної результативності?
- Засобом кількісної оцінки досягнення екологічних цілей
 - Формою внутрішнього наказу
 - Інструментом кадрового менеджменту
 - Системою бухгалтерського обліку
 - Методом державного ліцензування
15. У чому полягає національна адаптація міжнародних стандартів серії ISO 14000 в Україні?
- У повній відмові від міжнародних вимог
 - У впровадженні єдиних підходів до екологічного менеджменту з урахуванням національного законодавства та умов господарювання
 - У створенні окремої закритої системи стандартів
 - У використанні стандартів лише для експорту
 - У заміні стандартів екологічними законами
16. Чим є ДСТУ ISO 14000 в Україні?
- Регіональними методичними рекомендаціями
 - Ідентичними або модифікованими перекладами міжнародних стандартів ISO
 - Тимчасовими внутрішніми положеннями підприємств
 - Збірником галузевих інструкцій
 - Виключно довідковими матеріалами
17. З чим узгоджуються ДСТУ ISO 14000 під час національної адаптації?
- Лише з потребами окремих підприємств
 - З вимогами чинного екологічного законодавства України
 - Тільки з міжнародними договорами
 - Лише з фінансовими нормативами
 - Тільки з рекомендаціями громадських організацій
18. Який стандарт є основою для впровадження системи екологічного менеджменту в українських організаціях?
- ДСТУ ISO 9001
 - ДСТУ ISO 14001
 - ДСТУ ISO 22000
 - ДСТУ ISO 45001
 - ДСТУ ISO 50001
19. Яке практичне значення мають стандарти ISO 14000 і ДСТУ ISO 14000 для підприємств України?
- Дають змогу відмовитися від природоохоронної діяльності
 - Сприяють системному управлінню екологічними аспектами господарської діяльності
 - Використовуються лише для зовнішнього звітування
 - Застосовуються тільки на великих підприємствах
 - Потрібні лише для навчальних цілей
20. Який один із важливих результатів упровадження стандартів ISO 14000 і ДСТУ ISO 14000?
- Зниження контролю за екологічними аспектами
 - Підвищення довіри з боку іноземних партнерів і зміцнення конкурентних позицій підприємства
 - Скорочення потреби в екологічній політиці
 - Відмова від моніторингу
 - Зменшення ролі екологічної безпеки

ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

Завдання № 1. Поясніть, у чому полягає структура стандартів серії ISO 14000. У відповіді покажіть, чому ця серія розглядається як взаємопов'язаний комплекс документів, а не як набір окремих стандартів.

Завдання № 2. Складіть таблицю «Основні групи стандартів серії ISO 14000». Для кожної групи вкажіть її призначення, сферу застосування та практичне значення для підприємства.

Завдання № 3. Охарактеризуйте стандарт ISO 14001 як базовий документ для сертифікації системи екологічного менеджменту. Поясніть, які основні елементи системи він охоплює.

Завдання № 4. Поясніть роль стандарту ISO 14004 у системі екологічного менеджменту. Визначте, чому цей стандарт не використовується для сертифікації, але має важливе методичне значення.

Завдання № 5. Складіть порівняльну характеристику стандартів, що стосуються системи екологічного менеджменту, екологічного аудиту, екологічного маркування, оцінювання життєвого циклу продукції та екологічної результативності.

Завдання № 6. Розкрийте значення стандартів з оцінювання життєвого циклу продукції. Поясніть, як вони пов'язані з екологічно орієнтованим проєктуванням і принципами циркулярної економіки.

Завдання № 7. Поясніть, для чого в системі екологічного менеджменту використовуються стандарти з екологічного аудиту. У відповіді зверніть увагу на принципи аудиту, вимоги до аудиторів та значення таких стандартів для незалежної оцінки діяльності підприємства.

Завдання № 8. Складіть схему національної адаптації міжнародних стандартів ISO 14000 в Україні. Відобразіть у ній міжнародний стандарт, національний орган стандартизації, форму прийняття стандарту та його впровадження на підприємстві.

Завдання № 9. Поясніть, чому ДСТУ ISO 14000 є важливими для гармонізації української системи екологічного менеджменту з міжнародною практикою. У відповіді врахуйте правові, економічні та організаційні аспекти.

Завдання № 10. Складіть таблицю «Міжнародні стандарти ISO 14000 та ДСТУ ISO 14000: спільне і відмінне». Для порівняння використовуйте такі критерії: походження, статус, сфера застосування, зв'язок із законодавством, практичне значення для українських підприємств.

Завдання № 11. Розкрийте особливості узгодження ДСТУ ISO 14000 з чинним екологічним законодавством України. Поясніть, чому така узгодженість є важливою для практичного використання стандартів на підприємствах.

Завдання № 12. Проаналізуйте значення ДСТУ ISO 14001 для розвитку системи екологічного менеджменту в українських організаціях. Поясніть, як його застосування впливає на впорядкування природоохоронної діяльності та рівень контролю екологічних аспектів.

Завдання № 13. Поясніть, як застосування стандартів ISO 14000 і ДСТУ ISO 14000 впливає на зниження екологічних ризиків підприємства. У відповіді покажіть зв'язок між ідентифікацією екологічних аспектів, моніторингом, запобіганням порушенням і мінімізацією санкцій.

Завдання № 14. Складіть перелік переваг, які отримує українське підприємство від сертифікації системи екологічного менеджменту відповідно до ISO 14001 або ДСТУ ISO 14001. Об'єднайте їх у групи: екологічні, економічні, репутаційні та зовнішньоекономічні.

Завдання № 15. Підготуйте аналітичну відповідь на тему: «Практичне значення стандартів ISO 14000 і ДСТУ ISO 14000 для підприємств України». У відповіді розкрийте їх вплив на ресурсоефективність, конкурентоспроможність, прозорість діяльності та сталий розвиток.

ІНСТРУМЕНТИ ЕКОЛОГІЧНОГО МЕНЕДЖМЕНТУ

ТЕСТИ

1. Що являють собою інструменти екологічного менеджменту?
 - А. Сукупність бухгалтерських документів
 - Б. Сукупність методів, засобів і механізмів управління впливом господарської діяльності на довкілля
 - В. Лише систему екологічного аудиту
 - Г. Комплекс маркетингових заходів
 - Д. Лише систему державного контролю
2. Для чого використовуються інструменти екологічного менеджменту?
 - А. Для планування, реалізації, контролю та коригування екологічної діяльності
 - Б. Лише для складання фінансової звітності
 - В. Лише для проведення лабораторних досліджень
 - Г. Лише для оцінювання прибутковості
 - Д. Для скорочення виробництва
3. У чому полягає основне призначення інструментів екологічного менеджменту?
 - А. У підвищенні вартості продукції
 - Б. У забезпеченні екологічної безпеки, раціональному використанні природних ресурсів та досягненні екологічних цілей
 - В. У зменшенні кількості працівників
 - Г. У зміні форми власності підприємства
 - Д. У скасуванні внутрішнього контролю
4. На яких рівнях застосовуються інструменти екологічного менеджменту?
 - А. Лише на державному
 - Б. Лише на рівні підприємства
 - В. На державному, регіональному та рівні підприємства
 - Г. Лише на міжнародному
 - Д. Лише на місцевому
5. Яка спільна мета інструментів екологічного менеджменту на всіх рівнях управління?
 - А. Збільшення обсягів виробництва
 - Б. Зниження негативного впливу діяльності людини на довкілля та забезпечення балансу між розвитком і охороною природи
 - В. Скорочення кількості законів
 - Г. Відмова від природоохоронних заходів
 - Д. Підвищення енерговитрат
6. За якою ознакою інструменти екологічного менеджменту поділяють на групи?
 - А. За кольором документації
 - Б. За характером впливу на суб'єкти господарювання
 - В. За кількістю працівників
 - Г. За тривалістю виробничого циклу
 - Д. За місцем розташування підприємства
7. Яка група інструментів має обов'язковий характер і ґрунтується на вимогах законодавства?
 - А. Добровільні
 - Б. Адміністративно-правові
 - В. Інформаційні
 - Г. Маркетингові
 - Д. Соціальні
8. Яка група інструментів формує фінансові стимули для зменшення забруднення?
 - А. Організаційно-управлінські
 - Б. Інформаційні
 - В. Економічні
 - Г. Добровільні
 - Д. Адміністративні
9. Що забезпечують організаційно-управлінські та інформаційні інструменти?
 - А. Лише зовнішню рекламу
 - Б. Планування, контроль і поширення екологічної інформації
 - В. Лише екологічне ліцензування
 - Г. Тільки фінансування природоохоронних заходів
 - Д. Лише сертифікацію персоналу
10. На чому ґрунтуються добровільні інструменти екологічного менеджменту?
 - А. На обов'язкових штрафах
 - Б. На ініціативі суб'єктів господарювання та корпоративній екологічній відповідальності
 - В. На державному примусі
 - Г. На адміністративних приписах
 - Д. На забороні будь-яких викидів
11. Яка важлива ознака характерна для інструментів екологічного менеджменту?
 - А. Одноразовість
 - Б. Комплексність
 - В. Локальність
 - Г. Тимчасовість
 - Д. Формальність
12. Чому ефективне управління неможливе за умови використання лише одного виду інструментів?
 - А. Тому що всі інструменти однакові

- Б. Тому що найкращі результати досягаються при поєднанні різних механізмів впливу
- В. Тому що достатньо лише добровільних інструментів
- Г. Тому що законодавчі інструменти не діють
- Д. Тому що економічні інструменти повністю замінюють інші
13. Яке поєднання забезпечує найкращі результати в екологічному менеджменті?
- А. Лише штрафні санкції
- Б. Нормативне регулювання, економічні стимули, управлінські процедури та інструменти екологічного контролю
- В. Лише екологічна освіта
- Г. Лише добровільні програми
- Д. Лише фінансовий аудит
14. На що спрямовані адміністративно-правові інструменти екологічного менеджменту?
- А. На встановлення норм, правил і обмежень
- Б. На формування корпоративного бренду
- В. На розроблення рекламної продукції
- Г. На заохочення працівників преміями
- Д. На ведення бухгалтерського обліку
15. Що є характерним для економічних та фінансових інструментів екологічного менеджменту?
- А. Вони регулюють тільки кадрову роботу
- Б. Вони створюють матеріальну зацікавленість у зменшенні негативного впливу на довкілля
- В. Вони використовуються лише державними органами
- Г. Вони не мають зв'язку з природоохоронною діяльністю
- Д. Вони замінюють законодавчі норми
16. Що дає класифікація інструментів екологічного менеджменту?
- А. Дає змогу скоротити кількість екологічних заходів
- Б. Дозволяє впорядкувати механізми впливу на екологічну поведінку суб'єктів господарювання
- В. Виключає потребу в контролі
- Г. Унеможливорює поєднання інструментів
- Д. Замінює систему управління підприємством
17. Який інструмент найбільше пов'язаний із поширенням екологічної інформації?
- А. Інформаційний
- Б. Кадровий
- В. Технологічний
- Г. Податковий
- Д. Судовий
18. Який підхід забезпечує системність екологічного менеджменту?
- А. Використання лише штрафів
- Б. Комплексне застосування різних інструментів
- В. Відмова від моніторингу
- Г. Використання тільки внутрішніх наказів
- Д. Зосередження лише на звітності
19. Яка з наведених груп належить до інструментів екологічного менеджменту?
- А. Адміністративно-правові
- Б. Біржові
- В. Митні
- Г. Демографічні
- Д. Політичні
20. Чому інструменти екологічного менеджменту є важливою складовою природоохоронної діяльності?
- А. Вони дозволяють відмовитися від управління
- Б. Вони забезпечують механізми досягнення екологічних цілей у межах сталого розвитку
- В. Вони замінюють виробничі процеси
- Г. Вони застосовуються лише в теорії
- Д. Вони потрібні тільки для контролюючих органів

ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

Завдання № 1. Поясніть, що розуміють під інструментами екологічного менеджменту. У відповіді розкрийте їх призначення та роль у плануванні, реалізації, контролі й коригуванні природоохоронної діяльності.

Завдання № 2. Складіть класифікацію інструментів екологічного менеджменту за характером впливу на суб'єкти господарювання. Для кожної групи коротко поясніть механізм дії та сферу застосування.

Завдання № 3. Побудуйте таблицю «Адміністративно-правові, економічні, організаційно-управлінські, інформаційні та добровільні інструменти екологічного менеджменту». Для кожної групи наведіть не менше трьох прикладів та визначте їх практичне значення для підприємства.

Завдання № 4. Поясніть, чому ефективне екологічне управління неможливе за умови використання лише одного виду інструментів. У відповіді обґрунтуйте потребу в комплексному поєднанні регуляторних, економічних та інформаційних засобів.

Завдання № 5. Охарактеризуйте адміністративно-правові інструменти екологічного менеджменту. Поясніть, як за допомогою норм, правил, дозволів і обмежень держава та підприємства впливають на екологічну поведінку суб'єктів господарювання.

Завдання № 6. Розкрийте значення економічних та фінансових інструментів екологічного менеджменту. Покажіть, як фінансове стимулювання може сприяти зменшенню забруднення, ресурсозбереженню та технологічному оновленню підприємства.

Завдання № 7. Поясніть роль організаційно-управлінських інструментів у функціонуванні системи екологічного менеджменту. У відповіді зверніть увагу на планування, розподіл відповідальності, контроль виконання рішень та внутрішні процедури.

Завдання № 8. Проаналізуйте значення інформаційних інструментів екологічного менеджменту. Поясніть, як екологічна інформація, звітність, інформування персоналу та взаємодія із зацікавленими сторонами впливають на результативність управління.

Завдання № 9. Охарактеризуйте добровільні та ринкові інструменти екологічного менеджменту. Поясніть, як вони пов'язані з ініціативою підприємств, корпоративною екологічною відповідальністю та формуванням «зеленого» іміджу.

Завдання № 10. Складіть порівняльну характеристику обов'язкових і добровільних інструментів екологічного менеджменту. Для порівняння використовуйте такі критерії: джерело впливу, механізм дії, рівень відповідальності, очікуваний результат.

Завдання № 11. Розробіть приклад набору інструментів екологічного менеджменту для умовного виробничого підприємства. Поясніть, які інструменти варто використати для зниження викидів, економії ресурсів, поведження з відходами та підвищення екологічної культури персоналу.

Завдання № 12. Поясніть, як інструменти екологічного менеджменту застосовуються на державному, регіональному та локальному рівнях. Для кожного рівня наведіть приклади характерних механізмів впливу.

Завдання № 13. Проаналізуйте, як застосування інструментів екологічного менеджменту пов'язане з досягненням цілей сталого розвитку. У відповіді розкрийте взаємозв'язок між екологічною безпекою, раціональним використанням ресурсів та економічною ефективністю.

Завдання № 14. Складіть таблицю «Переваги та обмеження різних груп інструментів екологічного менеджменту». Для кожної групи визначте сильні сторони, проблеми застосування та умови максимальної ефективності.

Завдання № 15. Підготуйте аналітичну відповідь на тему: «Комплексне використання інструментів екологічного менеджменту як умова підвищення результативності природоохоронної діяльності підприємства». У відповіді обґрунтуйте, чому саме поєднання різних інструментів дає найкращий результат.

МЕТОДИ ТА ТЕХНОЛОГІЇ ЕКОЛОГІЧНОГО АУДИТУ

ТЕСТИ

1. Що є основною метою екологічного аудиту?
 - А. Підвищення обсягів виробництва
 - Б. Незалежне оцінювання екологічної діяльності підприємства
 - В. Скорочення чисельності персоналу
 - Г. Формування рекламної стратегії
 - Д. Збільшення витрат на контроль
2. На що спрямовані методи екологічного аудиту?
 - А. На дослідження лише економічних показників
 - Б. На отримання, перевірку та аналіз інформації про екологічні аспекти діяльності
 - В. На оцінювання виключно кадрової політики
 - Г. На визначення обсягів реалізації продукції
 - Д. На зменшення кількості документів
3. Яка вимога є важливою для методів екологічного аудиту?
 - А. Їх випадкове використання
 - Б. Їх системність і об'єктивність
 - В. Їх орієнтація лише на усні повідомлення
 - Г. Їх залежність від думки керівника
 - Д. Їх застосування лише раз на рік
4. Що є джерелом інформації під час проведення екологічного аудиту?
 - А. Лише реклама підприємства
 - Б. Документація, спостереження, вимірювання, інтерв'ю та звітні матеріали
 - В. Лише фінансові звіти
 - Г. Лише усні пояснення працівників
 - Д. Лише державна статистика
5. Який метод аудиту передбачає безпосереднє ознайомлення з екологічною документацією підприємства?
 - А. Метод анкетування
 - Б. Метод документального аналізу
 - В. Метод прогнозування
 - Г. Метод моделювання
 - Д. Метод експерименту
6. Що дає змогу документальний аналіз під час екологічного аудиту?
 - А. Визначити лише ринкову вартість підприємства
 - Б. Перевірити відповідність діяльності підприємства законодавчим і внутрішнім вимогам
 - В. Замінити всі інші методи
 - Г. Скоротити потребу у висновках
 - Д. Оцінити лише імідж підприємства
7. Який метод передбачає огляд території, обладнання, місць зберігання відходів і виробничих ділянок?
 - А. Метод інтерв'ювання
 - Б. Метод візуального спостереження
 - В. Метод розрахунку
 - Г. Метод експертного ранжування
 - Д. Метод порівняльної характеристики
8. Для чого використовується метод спостереження в екологічному аудиті?
 - А. Для перевірки фактичного стану об'єкта аудиту
 - Б. Для формування рекламної кампанії
 - В. Для оцінки фінансових ризиків
 - Г. Для складання графіка роботи персоналу
 - Д. Для розрахунку заробітної плати
9. Який метод ґрунтується на отриманні інформації від працівників і керівників підприємства?
 - А. Метод вимірювання
 - Б. Метод інтерв'ювання
 - В. Метод інвентаризації
 - Г. Метод стандартизації
 - Д. Метод нормування
10. Що дає змогу метод інтерв'ювання?
 - А. Встановити рівень знань персоналу щодо екологічних вимог та фактичну практику їх виконання
 - Б. Визначити лише прибутковість виробництва
 - В. Оцінити тільки технічний стан обладнання
 - Г. Замінити внутрішній контроль
 - Д. Скоротити обсяг аудиту
11. Який метод пов'язаний із визначенням кількісних характеристик викидів, скидів, відходів або використання ресурсів?
 - А. Метод вимірювання
 - Б. Метод бесіди
 - В. Метод порівняння
 - Г. Метод класифікації
 - Д. Метод опису
12. Для чого застосовуються вимірювання під час екологічного аудиту?
 - А. Для оцінки лише естетичного вигляду підприємства
 - Б. Для отримання об'єктивних кількісних

даних про екологічні показники
В. Для зменшення кількості перевірок
Г. Для аналізу кадрової структури
Д. Для підготовки рекламних матеріалів

13. Що таке технологія екологічного аудиту?

А. Разова перевірка документації
Б. Послідовність взаємопов'язаних дій, спрямованих на всебічну оцінку екологічної діяльності підприємства
В. Система фінансового обліку
Г. Метод статистичної звітності
Д. Порядок сертифікації продукції

14. Що визначається на підготовчому етапі екологічного аудиту?

А. Лише обсяг реалізованої продукції
Б. Мета аудиту, його обсяг і тип, склад аудиторської групи, строки та програма перевірки
В. Тільки фонд оплати праці
Г. Лише структура підрозділів підприємства
Д. Лише рекламний бюджет

15. Чому підготовчий етап має важливе значення?

А. Дає змогу скоротити кількість аудиторів
Б. Дозволяє зосередити увагу на найбільш екологічно значущих напрямках діяльності підприємства
В. Дає можливість відмовитися від програми перевірки
Г. Унеможлиблює подальший аналіз
Д. Замінює основний етап аудиту

16. Що передбачає попередній аналіз об'єкта аудиту?

А. Лише оцінку кадрових змін
Б. Вивчення специфіки виробництва, технологічних процесів, використання ресурсів і потенційних джерел негативного впливу
В. Лише перевірку фінансової документації

Г. Лише розроблення рекламного плану
Д. Оцінювання рентабельності підприємства

17. Для чого здійснюється попередній аналіз об'єкта аудиту?

А. Для визначення головних екологічних ризиків і уточнення переліку питань для детального аналізу
Б. Для скорочення терміну роботи підприємства
В. Для заміни основної перевірки
Г. Для оцінювання лише репутації підприємства
Д. Для визначення обсягів продажу

18. Що передбачає основний етап екологічного аудиту?

А. Лише погодження строків перевірки
Б. Безпосереднє проведення перевірки з використанням методів збору та аналізу інформації
В. Лише підписання звіту
Г. Лише навчання персоналу
Д. Лише оприлюднення результатів

19. На чому ґрунтується формування аудиторських висновків?

А. Лише на припущеннях аудитора
Б. На аналізі зібраних доказів, встановлених фактів і їх об'єктивному оцінюванні
В. Лише на побажаннях керівництва
Г. На рекламних даних підприємства
Д. На усних чутках

20. Що є невід'ємною складовою аудиторського висновку?

А. Пропозиції щодо скорочення працівників
Б. Рекомендації щодо підвищення екологічної результативності підприємства
В. Відомості про маркетингову стратегію
Г. Дані про ціни на продукцію
Д. Інформація про прибуток власників

ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

Завдання № 1. Поясніть, у чому полягає сутність екологічного аудиту як інструменту екологічного менеджменту. У відповіді розкрийте його місце в системі управління природоохоронною діяльністю підприємства.

Завдання № 2. Складіть таблицю «Екологічний аудит, екологічний облік та екологічна експертиза: спільні риси та відмінності». Для порівняння використовуйте такі критерії: мета, об'єкт, суб'єкти проведення, результат, практичне значення для підприємства.

Завдання № 3. Охарактеризуйте цілі, завдання, методи та засоби екологічного аудиту. Поясніть, чому його проведення потребує поєднання аналітичних, організаційних та контрольних процедур.

Завдання № 4. Поясніть, які види екологічного аудиту можуть застосовуватися на підприємстві. У відповіді вкажіть, у чому полягають особливості внутрішнього і зовнішнього екоаудиту.

Завдання № 5. Складіть структурну схему роботи команди екологічного аудиту. У схемі відобразіть склад аудиторської групи, функції її учасників та послідовність їх дій під час перевірки.

Завдання № 6. Розкрийте зміст підготовчого етапу екологічного аудиту. Поясніть, які дії виконує аудиторська група до виходу на об'єкт ревізії та чому цей етап є важливим для якості перевірки.

Завдання № 7. Охарактеризуйте діяльність екоаудиту безпосередньо на об'єкті перевірки. Поясніть, які джерела інформації можуть використовуватися та які аспекти діяльності підприємства підлягають оцінюванню.

Завдання № 8. Складіть перелік документів, які можуть бути використані під час перевірки стану системи екологічного менеджменту на підприємстві. Для кожного документа коротко поясніть його роль у процесі аудиту.

Завдання № 9. Поясніть, яке значення мають результати екологічного аудиту для вдосконалення системи екологічного менеджменту. У відповіді покажіть зв'язок між аудитом, виявленням невідповідностей і коригувальними діями.

Завдання № 10. Розкрийте значення екологічного обліку в системі екологічного менеджменту. Поясніть, як екологічний облік пов'язаний із реформуванням традиційної системи обліку на підприємстві.

Завдання № 11. Складіть таблицю «Особливості екологічного обліку та звітності на українських підприємствах». У таблиці відобразіть основні проблеми, причини їх виникнення та можливі напрями вдосконалення.

Завдання № 12. Поясніть, чому екологічний аудит розглядають як важливий інструмент демонстрації відповідності підприємства міжнародним і національним екологічним вимогам.

Завдання № 13. Охарактеризуйте взаємозв'язок між екологічним аудитом і міжнародними стандартами екологічного менеджменту. Поясніть, яку роль відіграють стандарти у формуванні критеріїв перевірки.

Завдання № 14. Розробіть приклад плану дій підприємства після проведення екологічного аудиту. Передбачте в ньому заходи щодо усунення виявлених проблем, строки виконання, відповідальних осіб і форми контролю результатів.

Завдання № 15. Підготуйте аналітичну відповідь на тему: «Екологічний аудит як інструмент підвищення екологічної результативності підприємства». У відповіді обґрунтуйте, як аудит впливає на екологічну безпеку, прозорість діяльності та розвиток системи екологічного менеджменту.

ЕКОЛОГІЧНИЙ АУДИТ ПІДПРИЄМСТВ ТА ОРГАНІЗАЦІЙ

ТЕСТИ

1. Чим є екологічний аудит у діяльності підприємств і організацій?
 - А. Формою рекламної діяльності
 - Б. Важливим управлінським інструментом
 - В. Засобом кадрового контролю
 - Г. Методом фінансового планування
 - Д. Способом скорочення персоналу
2. На що спрямований екологічний аудит підприємств і організацій?
 - А. На збільшення обсягів виробництва
 - Б. На комплексну оцінку екологічних аспектів господарської діяльності та визначення шляхів їх удосконалення
 - В. На оцінку лише фінансових показників
 - Г. На аналіз маркетингової стратегії
 - Д. На оцінку виключно якості продукції
3. У чому полягає призначення екологічного аудиту?
 - А. У веденні бухгалтерської звітності
 - Б. У формуванні об'єктивної інформаційної основи для прийняття управлінських рішень
 - В. У скороченні витрат на персонал
 - Г. У створенні виробничих графіків
 - Д. У перевірці тільки технічного стану обладнання
4. З якими питаннями пов'язані управлінські рішення, що ґрунтуються на результатах екологічного аудиту?
 - А. Лише з просуванням товарів
 - Б. З охороною довкілля, екологічною безпекою та довгостроковою стабільністю функціонування підприємства
 - В. Лише з податковим плануванням
 - Г. Тільки з розширенням збуту
 - Д. Лише з мотивацією працівників
5. Яку роль виконує екологічний аудит у сучасних умовах?
 - А. Механізму внутрішнього аналізу діяльності організації
 - Б. Виключно зовнішнього фінансового контролю
 - В. Лише добровільного інформування громадськості
 - Г. Тільки державного ліцензування
 - Д. Засобу зменшення конкуренції
6. Що дозволяє оцінити екологічний аудит?
 - А. Лише рівень прибутковості підприємства
 - Б. Фактичний рівень екологічної відповідальності підприємства
 - В. Лише кадрову структуру
 - Г. Лише ціну продукції
 - Д. Тільки обсяг експорту
7. Що дає керівництву проведення екологічного аудиту?
 - А. Формальне уявлення про звітність
 - Б. Реальне уявлення про стан екологічної діяльності
 - В. Лише інформацію про ринкову позицію
 - Г. Тільки оцінку заробітної плати
 - Д. Тільки статистику продажів
8. Яке важливе призначення має екологічний аудит у сфері управління ризиками?
 - А. Усуває потребу в аналізі загроз
 - Б. Дозволяє встановити джерела потенційної небезпеки та оцінити ймовірність негативних подій
 - В. Потрібен лише для перевірки документації
 - Г. Замінює систему екологічного менеджменту
 - Д. Використовується тільки після аварії
9. Який вид екологічного аудиту проводиться за ініціативою самого підприємства?
 - А. Зовнішній
 - Б. Внутрішній
 - В. Державний
 - Г. Громадський
 - Д. Міжнародний
10. У чому полягає основне призначення внутрішнього екологічного аудиту?
 - А. У самооцінюванні екологічної діяльності та контролі виконання внутрішніх екологічних програм
 - Б. У проведенні державного нагляду
 - В. У визначенні податкових пільг
 - Г. У ліцензуванні діяльності підприємства
 - Д. У сертифікації персоналу
11. Чим характеризується зовнішній екологічний аудит?
 - А. Проводиться лише працівниками підприємства
 - Б. Здійснюється незалежними фахівцями або спеціалізованими організаціями
 - В. Не пов'язаний із документами
 - Г. Використовується лише для

внутрішнього навчання

Д. Не має практичного значення

12. Для чого може використовуватися зовнішній екологічний аудит?

А. Для оцінки іміджу продукції

Б. Для підтвердження відповідності екологічним вимогам і об'єктивного оцінювання діяльності

В. Для визначення чисельності персоналу

Г. Для розрахунку собівартості

Д. Для підвищення швидкості виробництва

13. Від чого залежать види екологічного аудиту?

А. Лише від кількості працівників

Б. Від цілей перевірки, характеру діяльності суб'єкта господарювання та умов проведення оцінювання

В. Лише від місця розташування підприємства

Г. Тільки від форми власності

Д. Лише від наявності сертифіката

14. Чому розмежування видів екологічного аудиту має практичне значення?

А. Дозволяє відмовитися від перевірок

Б. Дозволяє обрати найбільш доцільний формат перевірки

В. Скорочує потребу в управлінні

Г. Унеможливорює аналіз ризиків

Д. Замінює екологічну політику

15. Що впливає на особливості проведення екологічного аудиту в організаціях різних типів?

А. Лише назва підприємства

Б. Специфіка діяльності організації

В. Лише кількість звітів

Г. Тільки форма печатки

Д. Лише рівень заробітної плати

16. Чому екологічний аудит у різних організаціях не може проводитися абсолютно однаково?

А. Тому що всі організації мають різні логотипи

Б. Тому що відрізняються характер впливу на довкілля, масштаби діяльності та екологічні ризики

В. Тому що не існує єдиних підходів

Г. Тому що аудит залежить лише від побажань керівництва

Д. Тому що він не пов'язаний із виробничими процесами

17. Яке практичне значення має екологічний аудит для розвитку підприємства?

А. Він ускладнює планування діяльності

Б. Його результати враховуються під час модернізації виробництва, впровадження нових технологій і реалізації інвестиційних проєктів

В. Він стосується лише архівного зберігання документів

Г. Він використовується лише в навчальних цілях

Д. Він зменшує значення управлінських рішень

18. Що дає змогу оцінити екологічний аудит під час планування розвитку підприємства?

А. Лише ціну майбутніх проєктів

Б. Екологічну доцільність управлінських рішень та їх відповідність принципам сталого розвитку

В. Лише строки виконання робіт

Г. Лише комерційний попит

Д. Лише кількість обладнання

19. Як екологічний аудит впливає на персонал підприємства?

А. Зменшує роль працівників у природокористуванні

Б. Сприяє підвищенню рівня екологічної культури персоналу

В. Стосується тільки керівництва

Г. Не має жодного впливу на працівників

Д. Використовується лише для штрафування персоналу

20. Який загальний результат забезпечує застосування екологічного аудиту в діяльності підприємств і організацій?

А. Лише зростання звітності

Б. Ефективне управління екологічними аспектами, попередження ризиків, підвищення ресурсної ефективності та створення передумов для сталого розвитку

В. Лише розширення виробництва

Г. Тільки зменшення кількості перевірок

Д. Лише посилення адміністративного контролю

ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

Завдання № 1. Поясніть, у чому полягає специфіка екологічного аудиту підприємств та організацій. У відповіді розкрийте, чому цей вид аудиту є не лише контрольною, а й управлінською процедурою.

Завдання № 2. Складіть таблицю «Внутрішній і зовнішній екологічний аудит підприємств». Для порівняння використайте такі критерії: ініціатор проведення, виконавці, основна мета, об'єкт оцінювання, практичний результат.

Завдання № 3. Охарактеризуйте значення екологічного аудиту для управління екологічними ризиками на підприємстві. Поясніть, як аудит допомагає виявляти джерела потенційної екологічної небезпеки та знижувати ймовірність негативних наслідків.

Завдання № 4. Поясніть, які фактори визначають особливості проведення екологічного аудиту на підприємствах різного типу. У відповіді врахуйте характер діяльності, масштаби виробництва, екологічні ризики та специфіку впливу на довкілля.

Завдання № 5. Складіть перелік основних напрямів оцінювання під час екологічного аудиту підприємства. Для кожного напрямку коротко поясніть, яку саме інформацію він дає для прийняття управлінських рішень.

Завдання № 6. Розробіть приклад програми екологічного аудиту для умовного виробничого підприємства. У програмі передбачте мету, об'єкти перевірки, джерела інформації, послідовність дій та очікувані результати.

Завдання № 7. Охарактеризуйте інформаційну основу екологічного аудиту підприємств та організацій. Поясніть, які документи, показники та фактичні дані можуть бути використані під час оцінювання екологічної діяльності.

Завдання № 8. Поясніть, як результати екологічного аудиту можуть використовуватися під час модернізації виробництва, впровадження нових технологій або реалізації інвестиційних проєктів.

Завдання № 9. Складіть таблицю «Екологічний аудит як основа управлінських рішень». У таблиці відобразіть: виявлена проблема, джерело екологічного ризику, можливе управлінське рішення, очікуваний результат.

Завдання № 10. Проаналізуйте роль екологічного аудиту у формуванні екологічної культури підприємства. Поясніть, як аудит впливає на дисципліну працівників, дотримання внутрішніх процедур та підвищення екологічної відповідальності персоналу.

Завдання № 11. Поясніть, чому екологічний аудит є важливим для довгострокової стабільності функціонування підприємства. У відповіді покажіть зв'язок між екологічною безпекою, ризиками, репутацією та стратегічною стійкістю організації.

Завдання № 12. Розробіть приклад переліку критеріїв, за якими можна оцінити екологічну відповідальність підприємства під час аудиту. Обґрунтуйте, чому саме ці критерії є важливими.

Завдання № 13. Охарактеризуйте практичне значення екологічного аудиту для організацій не виробничої сфери. Поясніть, чим аудит у таких організаціях може відрізнятися від аудиту промислових підприємств.

Завдання № 14. Складіть порівняльну характеристику екологічного аудиту підприємства і екологічного аудиту організації. Для порівняння використайте такі критерії: об'єкти перевірки, основні екологічні аспекти, ризики, джерела інформації, типові рекомендації за результатами аудиту.

Завдання № 15. Підготуйте аналітичну відповідь на тему: «Екологічний аудит підприємств та організацій як інструмент забезпечення екологічної безпеки та сталого розвитку». У відповіді обґрунтуйте, як аудит сприяє вдосконаленню управління, попередженню ризиків і підвищенню ресурсної ефективності.

МЕТОДИ ТА ТЕХНОЛОГІЇ ЕКОЛОГІЧНОГО АУДИТУ ТЕСТИ

1. Що є основою для формування аудиторських висновків?
 - А. Особисте враження аудитора
 - Б. Аналіз зібраних доказів і встановлених фактів
 - В. Побажання керівництва підприємства
 - Г. Маркетингова стратегія підприємства
 - Д. Неофіційні повідомлення працівників
2. Яка вимога є важливою під час оцінювання результатів екологічного аудиту?
 - А. Скорочення кількості фактів
 - Б. Чітке розмежування встановлених фактів і аналітичних суджень аудитора
 - В. Відмова від документування
 - Г. Узгодження висновків лише з керівником
 - Д. Використання тільки усних пояснень
3. Що відображають результати екологічного аудиту?
 - А. Лише фінансовий стан підприємства
 - Б. Рівень екологічної результативності та проблемні аспекти діяльності
 - В. Лише кадрові зміни
 - Г. Рекламну ефективність підприємства
 - Д. Виключно виробничі потужності
4. Яке значення має оцінювання результатів аудиту?
 - А. Лише архівне
 - Б. Дає змогу перейти від зібраної інформації до управлінських рішень
 - В. Використовується тільки для звітності
 - Г. Потрібне лише для зовнішньої перевірки
 - Д. Замінює екологічний менеджмент
5. Що повинно бути властивим аудиторським висновкам?
 - А. Емоційність
 - Б. Обґрунтованість і об'єктивність
 - В. Короткість без доказів
 - Г. Орієнтація лише на позитивні результати
 - Д. Відсутність рекомендацій
6. На чому має ґрунтуватися аудиторський висновок?
 - А. На припущеннях
 - Б. На перевірених даних і фактичних матеріалах
 - В. На оцінках громадськості
 - Г. На рекламних матеріалах
 - Д. На усних звітах працівників
7. Що є невід'ємною складовою аудиторського висновку?
 - А. Дані про прибуток підприємства
 - Б. Рекомендації щодо підвищення екологічної результативності
 - В. Відомості про кадровий резерв
 - Г. Аналіз ринку збуту
 - Д. План маркетингової кампанії
8. Чого можуть стосуватися рекомендації в аудиторському висновку?
 - А. Лише підвищення цін на продукцію
 - Б. Удосконалення системи управління, модернізації технологій, підвищення контролю та навчання персоналу
 - В. Лише зміни логотипу підприємства
 - Г. Скорочення кількості працівників
 - Д. Тільки фінансового планування
9. Якими мають бути рекомендації аудитора?
 - А. Загальними та формальними
 - Б. Реалістичними, практично спрямованими та узгодженими з можливостями підприємства
 - В. Надмірно теоретичними
 - Г. Обов'язково короткими
 - Д. Незалежними від умов діяльності підприємства
10. Для чого використовуються результати екологічного аудиту?
 - А. Лише для створення звітного архіву
 - Б. Для прийняття обґрунтованих управлінських рішень
 - В. Лише для демонстрації перевірки
 - Г. Для скорочення контролю
 - Д. Лише для внутрішнього інформування
11. Що забезпечує якісно підготовлений звіт за результатами екологічного аудиту?
 - А. Скорочення обсягу перевірки
 - Б. Практичну цінність проведеної перевірки
 - В. Лише формальне завершення аудиту
 - Г. Зменшення ролі керівництва
 - Д. Відмову від подальшого контролю
12. Який зв'язок існує між аудиторським висновком і управлінням підприємством?
 - А. Аудиторський висновок не впливає на

управління

Б. Висновок є підставою для вдосконалення екологічного менеджменту

В. Висновок стосується лише бухгалтерії

Г. Висновок використовується тільки під час сертифікації

Д. Висновок має лише консультативне значення без наслідків

13. Що може бути підставою для коригувальних дій після аудиту?

А. Лише побажання керівника

Б. Виявлені невідповідності та недоліки у функціонуванні системи

В. Зміна назви підприємства

Г. Скорочення виробництва

Д. Зміна структури власності

14. Яке значення має аудиторський висновок для зниження екологічних ризиків?

А. Не має значення

Б. Дає змогу визначити напрями усунення виявлених проблем

В. Використовується лише для зовнішнього іміджу

Г. Стосується тільки документації

Д. Потрібен лише для статистики

15. Що повинно передувати формулюванню аудиторських висновків?

А. Проведення рекламної кампанії

Б. Оцінювання результатів перевірки та аналіз доказів

В. Погодження з усіма працівниками

Г. Фінансовий аудит

Д. Повторна сертифікація підприємства

16. Яка одна з цілей формування рекомендацій за результатами аудиту?

А. Скорочення обсягів інформації

Б. Підвищення екологічної ефективності

діяльності підприємства

В. Відмова від екологічної політики

Г. Усунення всіх управлінських процедур

Д. Лише інформування контролюючих органів

17. Що має враховувати аудитор під час підготовки рекомендацій?

А. Лише власний досвід

Б. Реальні можливості підприємства

В. Лише міжнародну практику

Г. Побажання місцевої громади

Д. Тільки обсяг виробництва

18. Який результат забезпечує перехід від аналітичної інформації до практичних рішень?

А. Формування рекламної стратегії

Б. Підвищення ефективності екологічного менеджменту

В. Скорочення екологічного контролю

Г. Зменшення кількості перевірок

Д. Лише зростання обсягу документації

19. Чому важливо відокремлювати факти від аналітичних суджень аудитора?

А. Щоб скоротити текст звіту

Б. Щоб забезпечити достовірність і об'єктивність підсумкових висновків

В. Щоб зробити звіт більш формальним

Г. Щоб приховати проблеми підприємства

Д. Щоб уникнути рекомендацій

20. Який загальний результат дає якісне оцінювання результатів аудиту?

А. Лише завершення перевірки

Б. Створення умов для вдосконалення діяльності підприємства та реалізації принципів сталого розвитку

В. Лише підготовку архівних матеріалів

Г. Зменшення ролі моніторингу

Д. Відмову від екологічного менеджменту

ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

Завдання № 1. Поясніть сутність екологічного маркетингу та визначте його місце в системі екологічного менеджменту підприємства. У відповіді розкрийте, чим екологічний маркетинг відрізняється від традиційного маркетингу.

Завдання № 2. Складіть таблицю «Види екологічного маркетингу». Для кожного виду вкажіть його основні ознаки, сферу застосування та можливі результати для підприємства.

Завдання № 3. Охарактеризуйте стан, тенденції та чинники розвитку екологічних потреб споживачів. Поясніть, як зміна суспільних цінностей впливає на попит на екологічні товари.

Завдання № 4. Складіть класифікацію товарів за рівнем екологічності. Для кожної групи наведіть коротку характеристику та приклади продукції.

Завдання № 5. Поясніть, як можна класифікувати споживачів за ставленням до екологічності товарів. У відповіді визначте типи споживачів та охарактеризуйте їх мотивацію.

Завдання № 6. Проаналізуйте основні мотиви споживання екологічних товарів. Поясніть, які економічні, соціальні, етичні та екологічні чинники можуть впливати на вибір покупця.

Завдання № 7. Розкрийте зв'язок між розробкою екологічних продуктів і принципами циркулярної економіки. Поясніть, як екологічний маркетинг може сприяти переходу до моделі замкнутого циклу.

Завдання № 8. Складіть перелік основних етапів розробки «зеленого» продукту. Для кожного етапу коротко поясніть, які екологічні аспекти потрібно враховувати.

Завдання № 9. Поясніть, які нові інструменти й форми екологічного маркетингу використовуються в сучасній продуктивній політиці підприємства. Наведіть приклади можливих рішень.

Завдання № 10. Складіть таблицю «Переваги і труднощі просування екологічних товарів на ринку». Для кожної позиції наведіть коротке пояснення.

Завдання № 11. Охарактеризуйте особливості просування екологічних товарів на ринку. Поясніть, чому просування «зеленої» продукції потребує поєднання екологічної аргументації, довіри та інформаційної відкритості.

Завдання № 12. Поясніть, як можна оптимізувати витрати на просування екологічних товарів різного рівня мотивації споживання. У відповіді врахуйте відмінності між масовим і спеціалізованим ринком.

Завдання № 13. Проаналізуйте напрями розвитку ринку екологічних товарів у світі та в Україні. Поясніть, які чинники можуть прискорювати або стримувати розвиток цього ринку.

Завдання № 14. Розробіть приклад короткої маркетингової концепції для умовного екологічного товару. У ній визначте цільову аудиторію, екологічні переваги продукту, можливі канали просування та способи формування довіри споживачів.

Завдання № 15. Підготуйте аналітичну відповідь на тему: «Екологічний маркетинг як інструмент підвищення конкурентоспроможності підприємства». У відповіді покажіть, як поєднуються екологічна відповідальність, попит споживачів і стратегічні інтереси бізнесу.

Список використаних джерел

Основна:

1. Закон України «Про екологічний аудит» від 24. 06. 2004 р. (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2004, N 45, ст.500). Верховна Рада України. 2004. Документ актуальний на 10.04.2018
2. ДСТУ ISO 14001:2015 «Системи екологічного управління. Вимоги та настанови щодо застосування».
3. ДСТУ ISO 14004:2016 «Системи екологічного управління. Загальні настанови щодо запровадження».
4. ДСТУ ISO 19011:2012 «Настанови щодо здійснення аудитів систем управління».
5. Пономаренко Є. Г. Екологічний менеджмент і аудит: конспект лекцій для студентів денної та заочної форм навчання освітнього рівня «магістр» спеціальності 101 – Екологія / Є. Г. Пономаренко, О. С. Ломакіна ; Харків. нац. унт міськ. госп-ва ім. О. М. Бекетова. – Харків : ХНУМГ ім. О. М. Бекетова, 2017. – 64 с.
6. Галушкіна Т. П., Грановська Л. М., Кисельова Р. А. Екологічний менеджмент та аудит: навчальний посібник. Херсон: Олді-Плюс, 2019. 455 с.

Додаткова:

1. Карлова О. А. Основи менеджменту і маркетингу / О. А. Карлова, С. І. Плотницька, М. К. Гнатенко. – Харків : Друк. Мадрид, 2016. – 227 с.
2. В.Ф. Семенова, О. Л. Михайлик. Екологічний менеджмент: навчальний посібник. К. Центр навчальної літератури, 2014. – 408 с
1. Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища» від 25.06.1991 р. № 1264-XII. Дата оновлення: 07.06.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12>
2. Закон України «Про оцінку впливу на довкілля» від 23.05.2017 р. № 2059-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2059-19>
3. 3. Податковий кодекс України: Закон України від 02.12.2010 р. № 2755-VI. Дата оновлення: 29.05.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>
4. 4. Закон України «Про екологічний аудит» від 24.06.2004 р. № 1862-IV. Дата оновлення: 20.10.2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1862-15>
3. Методика розрахунку розмірів відшкодування збитків, які заподіяні державі в результаті наднормативних викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря: затв. Наказом Міністерства енергетики та захисту довкілля України від 28.04.2020 р. № 277. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0414-20>
5. Методика розрахунку розмірів відшкодування збитків, заподіяних державі внаслідок порушення законодавства про охорону та раціональне використання водних ресурсів: затв. наказом Міністерства охорони навколишнього природного середовища України від 20.07.2009 р. № 389. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0767-09>
4. Методика визначення розмірів шкоди, зумовленої забрудненням і засміченням земельних ресурсів через порушення природоохоронного законодавства: затв. наказом Міністерства охорони навколишнього природного середовища від 27.10.1997 р. № 171. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0285-98> .
6. Порядок планування та фінансування природоохоронних заходів: затв. Наказом Міністерства екології та природних ресурсів України від 12.06.2015 р. № 194. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0994-15> .
7. Порядок використання коштів державного бюджету на здешевлення кредитів для здійснення природоохоронних заходів: затв. постановою Кабінету Міністрів України від 18.08.2005 р. № 773. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/773-2005-%D0%BF>
8. Економіка природокористування: навч. посіб. / Шаравара В. В., Любинський О. І. ; Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. Івана Огієнка. - Кам'янець-Подільський : Друкарня Рута, 2020. - 250 с.

9. Економіка природокористування: Підручник /Хвесик М.А., Рогач С.М., Кулаєць М.М., Ільків Л.А., Авраменко Т.П. – К.: КомПринт, 2014. – 341 с.

10. Основи екології. Екологічна економіка та управління природокористуванням: підручник / за заг. ред. Мельника Л. Г. Суми: Унів. кн., 2016. – 759 с.

Інтернет ресурси:

1. [zakon.3.rada.gov.ua/laws/show/1862-15](http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1862-15)
2. <http://nuwm.rv.ua/kek.html>
3. Офіційний сайт Держкомстату України // www.ukrstat.gov.ua/